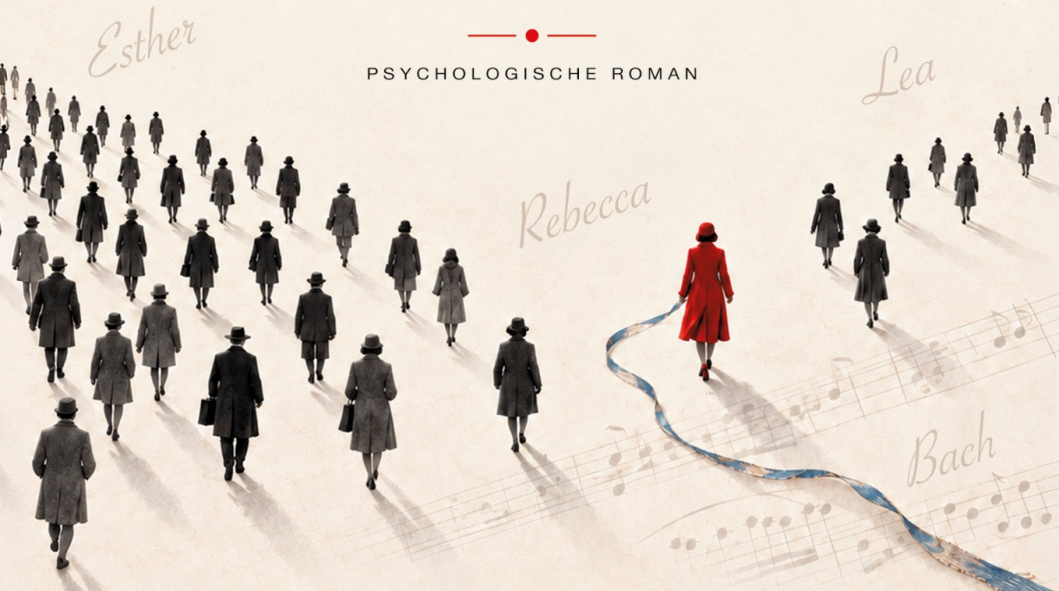
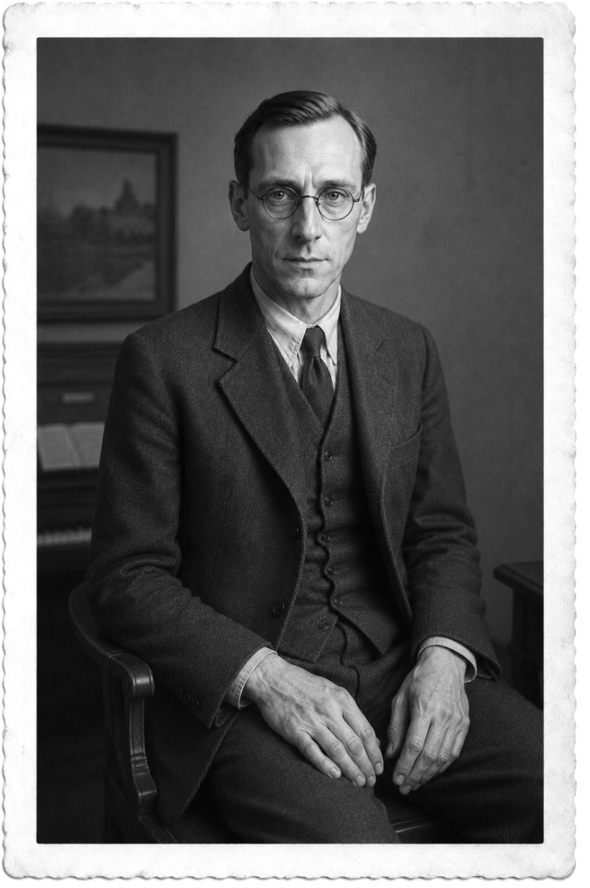
HANS PETER ROEL

WAT HAD JIJ GEDAAN?

Waarom de belangrijkste vraag uit de geschiedenis over jou gaat

PSYCHOLOGISCHE ROMAN

Karl Weiss

Leipzig, Duitsland
1941

Muziekleraar
Gehuwd
Vader van één dochter

Hoofdstuk 1

De foto van Karl Weiss

Sommige vragen beginnen niet met een antwoord, maar met een gezicht.

De envelop lag al een tijdje op mijn bureau voordat ik hem opende. Ik was niet bang voor wat erin zat. Het was vooral de manier waarop Helmut Bührmann mij de envelop persoonlijk in café De Pels had gegeven en daarbij niets had uitgelegd, behalve dat het belangrijk was. Dat was niet ongewoon voor Helmut. Hij was een van mijn vaste maten in het schrijverscafé en behoorde tot die zeldzame mensen die meer vertrouwen hadden in stilte dan in woorden. Als hij iets werkelijk belangrijk vond, vertelde hij meestal minder in plaats van meer.

Buiten trok een winterse regen over de Amsterdamse gracht. Druppels gleden langzaam langs het raam van mijn werkkamer en vervormden de lichten aan de overkant tot trillende strepen. Een fietser reed voorbij met zijn kraag hoog opgetrokken. Aan de overzijde van het water brandde licht achter hoge ramen. Iemand schoof een gordijn dicht en achter een ander raam zette een vrouw bloemen op tafel. Gewone levens, dacht ik. Altijd weer die gewone levens waar de geschiedenis haar schaduw overheen kan leggen zonder dat iemand het op tijd merkt.

Ik draaide de envelop tussen mijn vingers. Het was oud papier zonder postzegel en afzender. Alleen mijn naam, geschreven in het hoekige handschrift van mijn vriend Helmut, die vorig jaar zijn

zestigste verjaardag had gevierd. De inkt was niet blauw en niet zwart, maar iets daartussenin, alsof zelfs de kleur niet had willen kiezen.

Toen ik de envelop opende, viel er één foto uit. Geen brief, geen uitleg en geen begeleidend schrijven. Ik pakte hem op en keek naar het gezicht van een man die ik nog nooit eerder had gezien.
De man was ergens begin veertig, schatte ik. Donker haar, zorgvuldig naar achteren gekamd, een bril met dunne, ronde glazen, een net driedelig pak en een stropdas. Geen indrukwekkende of opvallende man, maar zo te zien wel iemand uit een andere tijd. Het was het type man dat in zijn tijd gemakkelijk was opgegaan in een menigte, het soort gezicht dat je op een schoolplein, in een tram of bij de bakker kunt tegenkomen zonder het gezicht later nog te kunnen oproepen.

Ik bleef naar de foto kijken. Vooral zijn ogen hielden mij vast. Ze waren rustig, niet zacht op een sentimentele manier, maar aandachtig. Ik probeerde me voor te stellen hoe hij sprak, of hij gemakkelijk lachte en wat zijn vrouw aan hem zou hebben herkend wanneer hij na een lange werkdag de voordeur opende. Op de foto was niets te zien wat mij daarbij hielp. Alleen een gewone man in een keurig pak, die voor iemand anders ooit heel vertrouwd moet zijn geweest.

Ik draaide de foto om. Achterop stond in potlood geschreven:

KARL WEISS
Leipzig, Duitsland
1941
Muziekleraar
Gehuwd
Vader van één dochter

Meer niet. Ik legde de foto op tafel, maar Karl Weiss bleef mij maar aankijken. Niet beschuldigend of smekend, maar gewoon. De hele tijd speelde de vraag door mijn hoofd: waarom had ik deze foto gekregen?

Mijn telefoon ging. Ik wist al dat het Helmut was voordat ik het scherm zag.

"En?" vroeg hij.

Geen begroeting en geen omweg om het ongemak weg te praten. Dat was typisch Helmut, geen woord te veel.

"Ik heb hem voor me liggen," zei ik.

Aan de andere kant bleef het even stil. Ik hoorde iets schuiven, misschien een stoel, misschien papieren.

"Wat zie je?"

Ik keek naar de foto.

"Een man."

"Dat heb je scherp gezien."

Ik glimlachte om de droge humor van Helmut.

"Wie is deze man, Helmut?" vroeg ik.

"Dat staat achterop de foto."

"Karl Weiss?"

"Ja."

"Muziekleraar?"

"Ja."

"Getrouwd en een dochter?"

"Anna," zei Helmut. "Ze heette Anna en ze is helaas al jaren geleden overleden."

De naam van zijn dochter maakte de foto onmiddellijk groter. Niet veel, maar net genoeg om de man uit het papier te tillen. Een man zonder kind kun je nog als figuur bekijken, als dossier, als naam in een archief. Een vader laat zich minder gemakkelijk opsluiten in een categorie.

"Waarom geef je mij deze foto?" vroeg ik. "Ik begrijp er niets van."

"Omdat jij toch over het dagboek van Esther Rosenbaum schrijft."

Haar naam viel in de kamer alsof iemand een deur opendeed waarachter het kouder was. Esther Rosenbaum was inderdaad de vrouw die mijn leven had veranderd. Ik kende haar nog maar pas. Het was twee maanden geleden begonnen met een krantenartikel en een foto. Een groot interview in Het Parool over een overlevende van het kamp Auschwitz had iets in mij aangeraakt dat zich niet meer liet wegduwen. Esther had in het artikel gezegd dat zij aan de dood was ontsnapt en dat niemand haar moest vragen waarom. Dat soort zinnen kwamen bij mij niet binnen als informatie, maar ze waren in mijn lijf gaan zitten. Ik had er veel over nagedacht en over gesproken. Waarom overleeft de ene persoon een concentratiekamp en de ander niet?

"Wat heeft Karl Weiss met Esther te maken?" vroeg ik.

Ik hoorde hoe mijn stem weifelend klonk en hoe Helmut lang zweeg.

"Alles," zei hij uiteindelijk. "En misschien ook niets."

Ik haalde diep adem. Ook dit was Helmut: weinig woorden waar ik soms niets van begreep.

"Helmut, als je mij een raadsel wilt geven om op te lossen, had je me ook een kruiswoordpuzzel kunnen geven."

Helmut Bührmann ademde hoorbaar uit. Misschien glimlachte hij aan de andere kant van de lijn. Bij Helmut wist je nooit iets zeker.

"Anna Weiss was mijn moeder en Karl Weiss was mijn grootvader," zei Helmut op langzame toon. "Hij was geen bekende man die in boeken wordt genoemd. Voor de oorlog was hij muziekleraar aan een middelbare school in de buurt van Leipzig. Hij hield van Bach, van Goethe, van nette schoenen en van stilte in de klas.

Volgens mijn moeder was hij vriendelijk, maar kon hij ook koel en afstandelijk zijn. Maar niemand die hem vóór de oorlog kende, zou hebben voorspeld dat hij geschikt was voor wat later kwam."

Ik keek opnieuw naar de foto.

"Wat kwam later?" vroeg ik.

De stilte die volgde had een andere kleur.

"Auschwitz," zei Helmut.

Het woord veranderde mijn kamer. Niet luid of dramatisch en het woord viel niet binnen als een komeet. Het deed iets veel verraderlijkers: het schoof onder de foto, onder het gezicht en onder mijn eerste indruk. De man op het papier was niet veranderd, alleen mijn blik op hem.

Ik zei niets en het bleef unheimlich stil op de lijn. Buiten reed een tram voorbij. Het geluid gleed langs het raam en loste op in de regen.

"Karl Weiss kwam in Auschwitz terecht," vervolgde Helmut. "Niet als gevangene."

Ik wist dat ik nu iets moest vragen, maar de vraag kwam niet. Misschien omdat ik het antwoord al voelde naderen.

"Hij raakte betrokken bij het orkest," zei Helmut. "Het vrouwenorkest."

"Waarom stuur je me dit nu?" vroeg ik.

"Omdat iedere schrijver bij Esther wil beginnen," zei Helmut. "Bij de slachtoffers van de Holocaust, bij de dagboeken, bij de ontluistering en ontroering. Dat is begrijpelijk en misschien zelfs nodig. Maar als je alleen naar de slachtoffers kijkt, begrijp je nog niet hoe Auschwitz mogelijk werd."

"Hoe dan wel?"

Helmut zweeg.

"Dat is precies wat jij moet uitzoeken."

Ik liet mijn blik over de foto gaan. Karl Weiss. Leipzig 1941. Leraar muziek. Gehuwd. Vader van één dochter, Anna.

"Wat heeft hij gedaan?" vroeg ik.

Aan de andere kant hoorde ik Helmut diep zuchten.

"Dat is precies de verkeerde eerste vraag," zei hij.

"Wat is dan de goede?"

"Hoe wordt iemand zo?"

Ik keek opnieuw naar het gezicht op de foto.

"Waar begon het bij hem?"

"Volgens mijn moeder in 1933. Hij werd lid van de NSDAP en later sloot hij zich aan bij de SS."

"Vrijwillig?"

"Ja."

"Waarom?"

"Mijn moeder zei dat hij bang was zijn baan te verliezen en dat hij niet buiten de groep wilde vallen."

"En geloof jij dat?"

Het bleef even stil aan de andere kant van de lijn.

"Ik weet het niet. Ze was zijn dochter."

Ik legde de foto van Karl naast het vergeelde krantenartikel over Esther dat daar inmiddels bijna twee maanden lag. Twee gezichten, twee levens en twee namen die niets met elkaar te maken leken te hebben, en toch bleef ik ernaar kijken.
Esther Rosenbaum en Karl Weiss.

Ik keek opnieuw naar Karl Weiss. Naar de keurige man op de foto, de muziekleraar en de vader van Anna. Maar ook een bewaker van het meest mensonterende kamp uit de geschiedenis. Helmut hing op en ik bleef zitten met de telefoon in mijn hand, terwijl de regen tegen het raam tikte en de foto op mijn bureau lag alsof hij daar altijd al had gelegen. Met mijn telefoon maakte ik een foto van de grootvader van Helmut. Karl Weiss keek mij aan met de rustige ogen van een man die niets verklaarde. Onder zijn naam stond al-

leen wat de wereld vóór Auschwitz van hem had geweten. Woonachtig in Leipzig, leraar muziek, gehuwd en vader van één dochter.

Ik schoof het artikel over Esther nog dichter naar de foto toe. De twee papieren raakten elkaar bijna. En toen pas zag ik dat Helmut in de binnenrand van de envelop nog één zin had geschreven, zo klein dat ik hem bijna had gemist. Ik hield het papier onder de lamp.
Daar stond, in zijn dunne, hoekige handschrift: *Als je wilt begrijpen wat Esther is overkomen, moet je ook begrijpen hoe een man als Karl daar kon staan.*

VERDER LEZEN

Wat had jij gedaan?

Hans Peter Roel

Hoe wordt een liefdevolle vader
een bewaker van Auschwitz?

Bestelbaar vanaf 26 november 2026

Uitlevering vanaf 2 december 2026

Paperback | 334 pagina's | € 24,99

ISBN 9789493307391

Vraag ernaar bij je boekhandel.

Je mag dit leesfragment gerust doorsturen.

© 2026 Hans Peter Roel